

УДК 37.016:504

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.70-1.6>

М. М. Білянська

доктор педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри психолого-педагогічних дисциплін
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

Л. І. Бондаренко

магістрантка кафедри екології спеціальності «Екологія»
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

О. М. Лазебна

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри екології
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДУ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ В ПРОЦЕСІ ПРОВЕДЕННЯ ЕКСКУРСІЙ ЕКОЛОГІЧНОГО СПРЯМУВАННЯ

У статті висвітлено значення екологічних екскурсій як одного з механізмів впливу на особистісну сферу людського сприйняття світу та форми навчальних занять у процесі урочної і позакласної роботи в школі. Стратегія сталого розвитку передбачає гармонізацію екологічної, економічної, соціальної і політичної складових частин суспільного розвитку. Еколого-економічні і соціальні інтереси взаємодіють за умови їх усвідомлення, осмислення, самоідентифікації особистості як частини природного. Екологізація людини і суспільства загалом є парадигмою сьогодення. Концептуально освіта задля об'єктивації такої парадигми вимагає актуалізації методичної бази.

Узагальнено різні підходи науковців до тлумачення екологічних екскурсій, розроблено логічно-структурні схеми підготовки екологічних екскурсій та схарактеризовано особливості організації кожної структурної частини. У сучасній туристичній екскурсійній галузі активно застосовується метод інтерпретації для розробки та впровадження інтерактивних туристичних програм, що дає змогу формувати особистий досвід екскурсантів та емоційні зв'язки з об'єктами екскурсії, оскільки під час подорожей, відвідуючи нові місця, люди шукають не стільки нових знань, як нових вражень. Розкрито тлумачення інтерпретації як освітньої діяльності, яка здійснюється задля виявлення значення та взаємодії об'єктів не тільки за допомогою викладу фактичної інформації, а й тлумачення її (інтерпретації) з огляду на особистий досвід та за допомогою ілюстративних засобів. Наведено приклади застосування методу інтерпретації до проведення шкільних екскурсій екологічного спрямування. Акцентовано на можливостях використання методу інтерпретації в поєднанні з іншими методами і методичними прийомами (опис, спостереження, пояснення, елементи народознавства, артистичні прийоми, стимулювання чуттєвого сприйняття, демонстрування, ілюстрування, експеримент, гра). Вони застосовуються для комунікації, безпосереднього впливу на емоції та почуття учнів від почутого чи побаченого.

Ключові слова: стратегія сталого розвитку, екологізація суспільства, екологічна освіта, екологічна екскурсія, метод інтерпретації.

Постановка проблеми. Сталий розвиток є новою світоглядною, політичною та практичною парадигмою розвитку для усіх країн світу, що розуміють необхідність переходу від суто економічної моделі розвитку до пошуку оптимального балансу між трьома складовими частинами: економічною, соціальною та екологічною [1]. Україна в державницьких прагненнях розбудови актуалізує потребу формування суспільства, що передбачає орієнтацію на людиноцентричний концепт і має на меті поліпшення якості життя, створення сприятливих умов, зокрема й екологічних, для діяльності нинішнього і майбутнього поколінь.

Однією з передумов розвитку та впровадження

екологічної складової частини є екологізація суспільства. Вчені визначають її як діяльність, спрямовану на усвідомлення людиною потреби збереження, охорони і відтворення природних ресурсів, раціонального природокористування, визначення місця і ролі навколишнього середовища у своєму житті [2].

Незаперечним є той факт, що потужним механізмом екологізації суспільства є екологізація освіти як безпосередній вплив на індивіда. Екологізація освіти – доволі тривалий процес, що передбачає формування екологічних знань на всіх рівнях освіти, їх практичне застосування, що потребує не тільки інвестицій, а й підготовлених

фахівців. Безпосередній вплив на індивіда можливий лише шляхом його особистої участі в певних заходах, що забезпечить емоційно-ціннісні пріоритети якісного становлення людини, адже:

- кожна людина індивідуальна, тому одні й ті самі заходи несуть різне смислове навантаження для різних людей;

- людина – соціальна істота («якщо всі не звертають увагу на проблеми навколишнього середовища, то чому цим перейматися маю я?»);

- вплив на людину (особливо дитину) справляє не тільки оточуюче середовище, а й родина;

- ефект «відчуженості» – поки людина особисто не зіштовхнулася з проблемою, вона її не хвилює [3].

Отже, методологію щодо екологізації суспільства чи окремого індивіда варто спрямувати на пошук механізмів, що передбачають вплив на особистісну сферу людського сприйняття світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Одним із таких механізмів можна вважати екскурсії. Проблема організації і проведення екскурсій як однієї з форм навчальних занять у процесі урочної і позакласної роботи в школі не нова для педагогіки. Вона активно розроблялася ще з початку минулого століття. Так, у 20–30-х рр. ХХ ст. екскурсії разом із дослідженнями вважалися ефективним методом навчання [4]. У дослідженнях науковців на сучасному етапі приділяється увага теоретичному обґрунтуванню та розробці методики проведення екскурсій. Розглянемо основні аспекти таких досліджень. Екскурсії науковцями трактуються як:

- «пізнавальний вид діяльності, що позитивно впливає на активне сприйняття людиною нових знань; колективні подорожі, походи до визначних місць, музеїв, промислових підприємств, сільськогосподарських виробництв, на історичні об'єкти з науковою, загальноосвітньою, культурно-освітньою метою» [5, с. 111];

- форма освітньої діяльності, що здійснюється в природних умовах на виробництві, в музеї тощо задля спостереження і вивчення об'єктів, явищ [6];

- активна форма просвітницької діяльності, в процесі якої надається інформація про природу, історію та культуру [7];

- форма організації педагогічного процесу з метою вивчення об'єктів поза межами школи; екскурсійний метод, що забезпечує активне одержання знань [8];

- «наочний процес пізнання навколишнього світу, його предметів та явищ, процес знайомства з особливостями природи, історії, побуту, визначними пам'ятками міста, регіону чи країни» [9];

- ефективна форма екологічної освіти [10];

- вид практичної роботи вчителя і навчально-пізнавальної діяльності учнів [11];

- цілеспрямований наочний процес вивчення об'єктів довкілля [12].

Екологічну екскурсію розуміють як механізм формування екологічної свідомості людини, яка впливає на розвиток особистої відповідальності за стан збереження природної рівноваги навколишнього середовища, вироблення екологічно грамотної поведінки, засвоєння етичних норм у ставленні до об'єктів природи [13].

Крім того, у працях науковці у більшій чи меншій мірі характеризують типи екскурсій, їх структуру та методику проведення, особливості організації у початковій школі, у процесі вивчення шкільних предметів (біології, географії, фізики тощо).

У сучасній туристичній екскурсійній галузі активно застосовується метод інтерпретації. Виникнення інтерпретації як сфери професійної діяльності тісно пов'язано з історією американських національних парків та ім'ям Ф. Тілдена і мало на меті поширення ідей дбайливого ставлення до природних ресурсів. У 1957 р. побачила світ його фундаментальна праця «Інтерпретуючи нашу спадщину», де вперше було подано визначення інтерпретації і сформульовано її основні принципи. І нині шість принципів Ф. Тілдена становлять основу інтерпретаційної діяльності.

За визначенням Ф. Тілдена, інтерпретація – це освітня діяльність, яка здійснюється з метою виявлення значення та взаємодій об'єктів інтерпретації через особистий досвід та ілюстративні засоби масової інформації, а не через подання лише фактичної інформації [14].

У сучасному світі під час подорожей, відвідуючи нові місця, люди шукають не стільки нових знань (сучасні технології дають змогу знайти будь-яку інформацію), як нових вражень. В Європі інтерпретація також знайшла найпалкіших послідовників, але акцент зроблено не на довкіллі, а на культурній спадщині.

Це творчий підхід, що застосовується для розробки та впровадження інтерактивних туристичних програм і дає змогу формувати особистий досвід екскурсантів та емоційні зв'язки з об'єктами екскурсії. Гіди-інтерпретатори замість монологічного подання фактичної інформації долучають екскурсантів до аналізу і провокують емоційний сплеск [15–18].

Спробуємо застосувати метод інтерпретації до проведення шкільних екскурсій екологічного спрямування.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є розкрити особливості застосування методу інтерпретації для проведення екологічних екскурсій з учнями.

Виклад основного матеріалу. Загалом підготовка екологічної екскурсії складається з двох взаємопов'язаних частин – теоретичної і практичної (рис. 1).

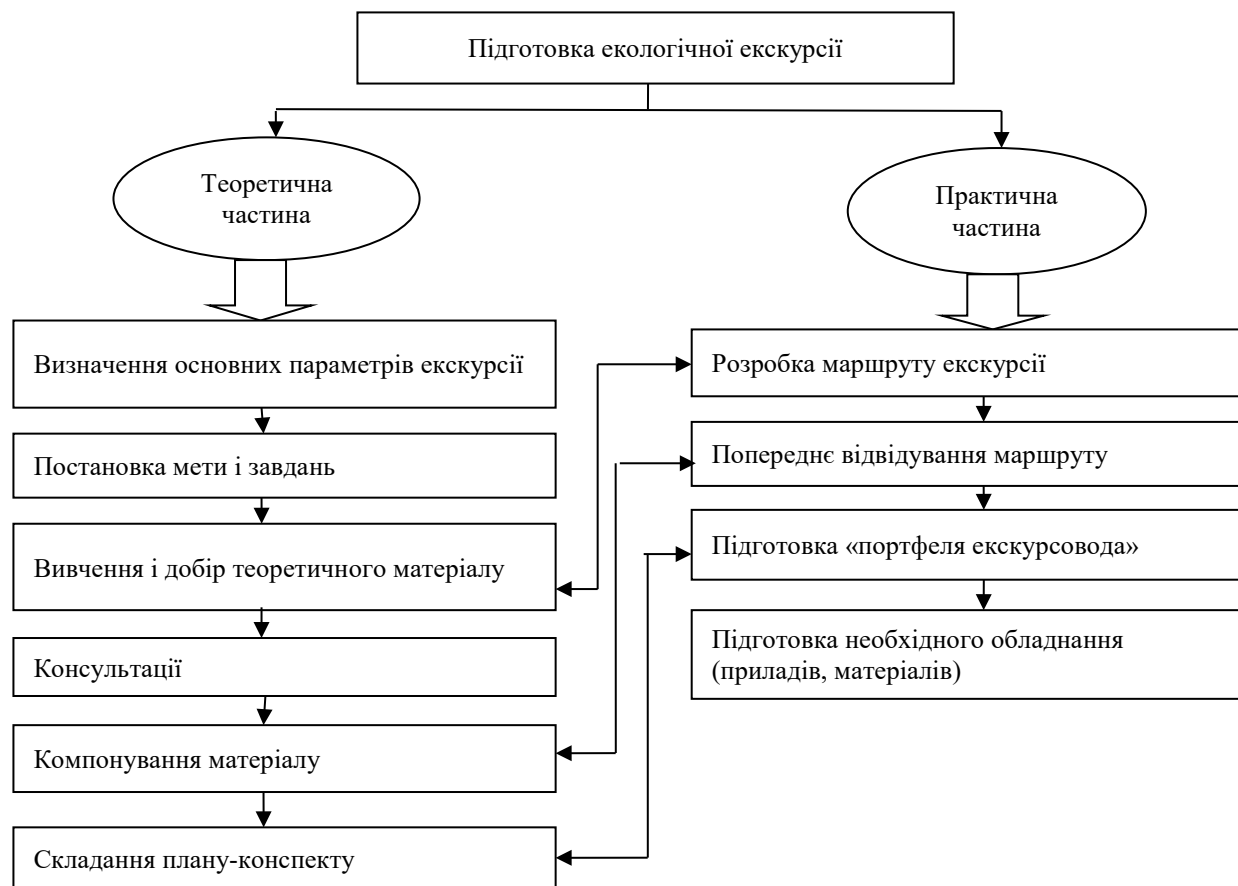

Рис. 1. Схема підготовки екологічної екскурсії

Теоретична частина включає збір матеріалів, їх аналіз і обробку та підготовку кінцевого продукту – екологічної екскурсії, практична, насамперед, передбачає всебічний огляд обраного об'єкта екологічної екскурсії, складання маршруту з урахуванням особливостей місцевості, безпечності руху (автобани, залізничні колії та наявність безпечних переходів через них), підготовку дидактичного матеріалу, попереднє відвідування маршруту.

Схема проведення всіх екскурсій, незалежно від теми і виду, однакова: вступ, основна частина, висновок. Вступ зазвичай складається з двох частин: організаційної (інструктаж екскурсантів щодо правил безпеки і поведінки на маршруті) та інформаційної (коротке повідомлення про тему екскурсії, довжину і тривалість маршруту, початок і кінець екскурсії, санітарні зупинки). Інформаційна частина вступу має бути яскравою і скомпонованою таким чином, щоб відразу привернути увагу школярів і викликати в них інтерес до теми та об'єктів екскурсії, а також мотивувати до активної діяльності. Для цього можна використати елементи народної творчості, поезію тощо. Організаційна частина, навпаки, лаконічна та корисна за змістом. Вступ як початок екскурсії – доволі відповідальний момент, адже саме на цьому етапі відбувається емоційне налаштування, створюється психологічний клімат у колективі.

Основна частина (власне екскурсія) ґрунтується на певних екскурсійних об'єктах, поєднанні наочних методів (демонструвань) і словесних (розповіді, опису, бесіди, пояснення). Її зміст складається з підтем (від 5 до 12). Підтема – складова частина теми, яка висвітлює кілька пов'язаних між собою питань. Кожна підтема розглядається на конкретних об'єктах (одному або кількох) і зі свого боку поділяється на окремі питання. Їхня кількість зазвичай не перевищує трьох-п'яти. Підтеми надають екскурсії чіткого тематичного поділу, визначають пропорційність окремих її частин. Вони послідовно розкривають тему відповідно до внутрішньої логіки матеріалу екскурсії. З кожної підтеми вчитель разом з учнями обов'язково робить висновки, а також плавний і логічний перехід до наступної підтеми. Кількість підтем в екскурсії залежить від теми, кількості екскурсійних об'єктів, вікових особливостей школярів [19].

Висновок є підсумком до всієї екскурсії, він, як і вступ, складається з двох частин: підсумкової, де розглядаються результати основного змісту екскурсії, узагальнюється побачене і почуте, нагадуються основні об'єкти та події; коригувальної – вчитель оцінює роботу учнів, дає рекомендації щодо подальшого вивчення теми, відповідає на запитання учнів.

Вступ і висновок екскурсії не мають бути занадто тривалими – орієнтовно по 5–7 хв. Школярі, особливо середнього шкільного віку, не в змозі довго зосереджувати увагу на одних і тих самих об'єктах та постійно сприймати екскурсійний матеріал, тобто безперервні розповіді і демонстрування під час екскурсії недопустимі. Тому вчитель має чергувати різні види роботи, а також методи і методичні прийоми. В екологічних екскурсіях, крім проблемних запитань, також доцільно використовувати невеликі практичні завдання. Доречно подбати про завдання для групової роботи, пов'язані з мінідослідженнями (наприклад, пристосувань квіток до запилення та способів запилення рослин, захисного забарвлення в комах, визначення певних параметрів навколишнього середовища або певних розрахунків). Упродовж маршруту варто передбачити певні «емоційні сплески» – акценти на наслідки негативного впливу людини на довкілля або ж несприятливі природні явища. Залежно від місцевості це можуть бути, наприклад, повалені дерева (в результаті буревію або зрізані людиною), будівельне сміття тощо. Іноді трапляються непередбачувані об'єкти, явища, до чого вчитель завжди має бути наготові. Тоді доцільними будуть міркування школярів про причини і наслідки цих процесів.

Оскільки екологічна екскурсія є процесом пізнання довкілля, для кращого методичного забезпечення доцільно використовувати метод інтерпретації під час основного етапу її проведення. Процес інтерпретації визначають три наріжних камені, які утворюють «інтерпретаційний трикутник»: об'єкт або пам'ятка; відвідувачі; комунікаційні засоби, які посилюють процес інтерпретації (рис. 2).

Застосування методу інтерпретації для екологічних екскурсій має такі переваги:

- 1) посилює повагу до екскурсійного об'єкта;
- 2) перетворює об'єкт на досвід;
- 3) провокує у відвідувачів резонанс;
- 4) пропонує шляхи до розуміння більш глибокого значення природи в житті людини.

Основою інтерпретації є провідна ідея. Це історія, скорочена до одного речення. Вона здатна викликати відгук у серцях учасників. Провідна ідея безпосередньо пов'язана з об'єктом (або явищем).

Спостерігаючи за роботою професійних гідів, ми дивуємося, як легко і впевнено вони проводять екскурсію. Секрет полягає в умінні перетворювати довгу історію на яскраву неповторну провідну ідею, яка є найважливішим елементом інтерпретації. Вона допомагає поєднати вершини трикутника інтерпретації, розвиває уяву, утримує процес дослідження в потрібному напрямі.

Спробуємо застосувати цей метод до шкільних екологічних екскурсій. Використання провідної ідеї як прийому активізації уваги школярів відрізняється від традиційних методів формальної освіти. У таблиці 1 наведено приклади об'єктів (або явищ) та відповідних їм провідних ідей.

Отже, можемо зробити висновок, що застосування методу інтерпретації (провідних ідей) під час проведення екологічних екскурсій є досить простим і цікавим. Це допомагає привернути увагу екскурсантів та викликати певні почуття, емоції (як позитивні, так і негативні), що є запорукою успіху застосування екологічних екскурсій загалом.

Також метод інтерпретації може використовуватися в поєднанні з іншими методами і методичними прийомами, що слугуватимуть елементами комунікації, зокрема: опис, спостереження,

Рис. 2. Схема процесу інтерпретації

Приклади застосування методу інтерпретації екскурсійних об'єктів

Об'єкт або явище	Провідна ідея
Верба, що схилилась над водою	Дерево має таке міцне коріння, що здатне витримати свою вагу і протистояти воді
Тополевий пух	У цій маленькій і тендітній пушинці міститься насіння, що здатне дати початок новому життю
Мурашки, що тягнуть на собі гусінь	Цей «вантаж» невідомий для них, але спільними зусиллями вони все зможуть
Палочник	Ця комаха так схожа на гілочку дерева!
Квіти на вже майже засохлому дереві	Це дерево настільки хоче жити, що ладне витратити останні сили на те, щоб рости знову
Новий паросток на місці зламаної гілки	Незважаючи на те, що людина часто шкодить природі, вона все одно відновлюється і дарує нам свою красу
Дупло в дереві	Це могутнє дерево захищає від негоди і холодів птахів і білочок
Травинка, що пробивається крізь асфальт	Життя здатне з'явитися там, де воно не має жодного шансу на це
Дерева, що ростуть на дахах будинків	Приклад того, як природа бореться за нове життя, оскільки для звичайного існування на даху немає жодних умов: ні ґрунту, ні води, ні поживних речовин

пояснення, сюжетно-тематичні засоби (елементи народознавства – байка, казка, легенда, жарт), артистичний прийом (вірш, рима, пісня, мелодія), стимулювання чуттєвого сприйняття, розвиток уяви (наприклад, опис тіні від дерева, форми каменя тощо), демонстрування, ілюстрування (фото, малюнок, статистичних даних), дослідження (експеримент), гра (зокрема, рольова). Усі ці методи та прийоми застосовуються для встановлення контакту зі школярами і безпосереднього впливу на їхні емоції та почуття від почутого чи побаченого.

Крім того, під час екскурсії завжди передбачаються паузи. Вони бувають двох видів: сутнісні (змістові) – використовуються екскурсантами для обмірковування екскурсійної інформації, самостійного ознайомлення з об'єктами, закріплення фактичного матеріалу, формулювання власних висновків і запам'ятовування; відпочинкові – задля відновлення сил, прийому їжі, задоволення санітарних потреб.

Паузи варто планувати в періоди переходів та переїздів, між висвітленням різних питань однієї підтеми. Під час паузи учитель також має короткочасний відпочинок. Паузи є в кожній екскурсії і плануються залежно від маршруту. Більше пауз буває в замських екскурсіях [19].

Розташування, позиційність, співвідношення підтем, основних питань, пауз, вступу і висновку разом утворюють композицію екскурсії.

Висновки і пропозиції. Отже, екскурсія екологічного спрямування є одним із дієвих засобів і шляхів екологізації суспільства, водночас формою навчальних занять у процесі урочної і позакласної роботи в школі. Значні можливості у процесі проведення екскурсій екологічного спрямування має метод інтерпретації, що дає змогу формувати особистий досвід школярів та емоційні зв'язки з об'єктами екскурсії, вивчати їх не тільки за допомогою викладу фактичної інфор-

мації, а тлумачення її (інтерпретації), спираючись на особистий досвід та за допомогою ілюстративних засобів. Водночас означений метод розкриває можливості для застосування інших методів і методичних прийомів задля комунікації, безпосереднього впливу на емоції та почуття учнів від почутого чи побаченого.

Окремого розгляду потребує об'єктивація методу інтерпретації у формуванні екологічної культури та цінностей особистості. Один із сучасних, затребуваних та апробованих методів механізму екологізації в розвинутих європейських державах вимагає вивчення передумов і способів реалізації у вітчизняній практиці.

Список використаної літератури:

1. Глобальні цілі сталого розвитку 2015–2030 рр. URL: <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/sustainable-development-goals.html>
2. Морозова Н.В. Экологизация образования как средство формирования экологической культуры. *Фундаментальные исследования*. 2012. № 3 (ч. 2). С. 300–304.
3. Ліпич І.І. Екологічна діяльність як складова соціокультурного процесу : автореф. дис. ... канд. філ. наук : 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії». Київ, 2008. 17 с.
4. Скиба М.М. Розвиток методики викладання біології в загальноосвітній школі України у 20–30-х роках ХХ століття : монографія. Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2010. 208 с. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/23043>
5. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
6. Грицай Н.Б. Методика підготовки та проведення екскурсій з біології : навчально-методичний посібник. Рівне : О. Зень, 2016. 232 с.
7. Сливчак Н.Є. Екскурсійна діяльність в школі. URL: <http://www.geolgt.com.ua/images/stories/zbirnik/vipusk3/v37.pdf>

8. Гнілуша Н. Організація біолого-екологічних екскурсій як чинник розвитку пізнавального інтересу учнів та їх професійної орієнтації. *Рідна школа*. 2010. № 7-8. С. 74–79.
9. Пацалюк І.І. Екскурсії як засіб формування та розширення знань про мистецтво. *Наукові записки*. Серія: Мистецтвознавство. 2010. № 1. С. 178–183.
10. Ковалев Р.С., Тарасова Е.В. Экскурсия как эффективная форма экологического образования. *Современные проблемы науки и образования*. 2018. № 1. URL: <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=27428>
11. Попова Т. Екскурсії у реалізації культурно-історичної складової змісту навчання фізики. *Наукові записки*. Серія: Педагогічні науки. Випуск 82(1). URL: <https://scoolphysics.ucoz.ua/kabinet/ekskurs.pdf>
12. Рудейчук М.М. Основи екскурсійної роботи: метод. посібник. Ужгород : Закарпатський центр туризму, краєзнавства, екскурсій і спорту учнівської молоді, 2017. 34 с.
13. Кобеньок Г.В. Теоретичні засади організації екологічних екскурсій в школі. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/19667133.pdf>
14. Tilden F. *Interpreting our heritage*, 3rd edition. The University of North Carolina Press, Chapel Hill, North Carolina, U.S.A., 1977. 212 p.
15. Інтерпретація спадщини. Як проводити екскурсії цікаво : кейс Наталії Гудкової. URL: http://culturebridges.eu/success_stories/nataliya_gudkova
16. Сэм Х. Інтерпретація – сознательно меняя мир к лучшему. Fulcrum Golden, Colorado, 2013. 290 p.
17. Клицунова В. Інтерпретируя наше наследие в туризме. Новые подходы в эпоху экономики впечатлений. Минск : «Экоперспектива», 2013. 220 с.
18. Thorsten L. *The Interpretive Guide – Sharing Heritage with People*. Bildungswerk interpretation, 2015. 39 p.
19. Покоłodна М.М. Організація екскурсійної діяльності : підручник. Харків : ХНУМГ ім. О.М. Бекетова, 2017. 180 с.

Bilianska M., Bondarenko L., Lazebna O. The appliance of interpretation method at ecologically oriented excursions

The article highlights the importance of ecological excursions as one of the mechanisms of influence on the personal sphere of human perception of the world and forms of educational activities in the process of classroom and extracurricular activities at school. The strategy of sustainable development provides for the harmonization of environmental, economic, social and political components of social development. Ecological, economic and social interests interact under the condition of their awareness, understanding, self-identification of the individual as part of the natural. The greening of man and society in general is a paradigm of today. Conceptually, education to objectify such a paradigm requires updating the methodological framework.

Different approaches of scientists to the interpretation of ecological excursions are generalized, logical-structural schemes of preparation and carrying out of ecological excursions are developed and features of the organization of each structural part are characterized. In the modern tourist excursion industry, the method of interpretation is actively used, which is used for the development and implementation of interactive tourist programs and allows you to form personal experiences of tourists and emotional connections with the objects of the tour. Because when traveling, visiting new places, people are looking not so much for new knowledge as for new experiences. Interpretation of interpretation as an educational activity is carried out, which is carried out to identify the meaning and interaction of objects not only through the presentation of factual information, but its interpretation (interpretation), based on personal experience and illustrative means. Examples of application of the method of interpretation to conducting school excursions of ecological orientation are given. Emphasis is placed on the possibilities of using the method of interpretation in combination with other methods and techniques – such as description, observation, explanation, elements of ethnography, artistic techniques, stimulation of sensory perception, demonstration, illustration, experiment, game. They are used for communication, direct influence on the emotions and feelings of students from what they heard or saw.

Key words: sustainable development strategy, greening of society, ecological education, ecological excursion, method of interpretation.